

УДК 368.01

Ніколаєв Ю.О.

*кандидат економічних наук, доцент
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова***ІДЕНТИФІКАЦІЯ КРИЗИ НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ****IDENTIFICATION OF CRISIS IN THE INSURANCE MARKET****АНОТАЦІЯ**

Обґрунтовано теоретико-методичні та практичні засади функціонування ринку страхових послуг в умовах кризових явищ в економіці. Уточнено економічну сутність ринку страхових послуг і страхової послуги, здійснено подальше розкриття сутності інверсійного типу формування вітчизняного ринку страхових послуг. Аналіз існуючих методик визначення кризи в економіці дозволив розробити науково-методичний підхід до ідентифікації кризи ринку страхових послуг.

Ключові слова: страхова послуга, ринок страхових послуг, ідентифікація кризи ринку страхових послуг, індикатори кризи, ринок перестраховування, ефективність ринку страхових послуг.

АННОТАЦИЯ

Обоснованы теоретико-методические и практические основы функционирования рынка страховых услуг в условиях кризисных явлений в экономике. Уточнена экономическая сущность рынка страховых услуг и страховой услуги, осуществлено дальнейшее раскрытие сущности инверсионного типа формирования отечественного рынка страховых услуг. Анализ существующих методик определения кризиса в экономике позволил разработать научно-методический подход к идентификации кризиса рынка страховых услуг.

Ключевые слова: страховая услуга, рынок страховых услуг, идентификация кризиса рынка страховых услуг, индикаторы кризиса, рынок перестрахования, эффективность рынка страховых услуг.

ANNOTATION

The article is devoted to substantiation of theoretic, methodical and practical aspects of functioning of market of insurance services in the conditions of the crisis phenomena in an economy. Specification of the economic essence of the insurance market and insurance services is carried out. Further disclosure of the essence of inversion-type form of the domestic insurance market is provided. The analysis of existing methods for determining the crisis in the economy led to the development of scientific and methodical approach to the identification of the crisis the insurance market.

Keywords: insurance service, market of insurance services, authentication of crisis of market of insurance services, indicators of crisis, market of reinsurance, efficiency of market of insurance services.

Постановка проблеми. Складні умови ринкових трансформацій, кризові явища в економіці України та світова фінансово-економічна криза завдали суттєвого негативного впливу на вітчизняний ринок страхових послуг. Водночас вони виявили низку невирішених питань теоретичного, методичного та прикладного характеру в його функціонуванні. Криза поглибила сучасні проблеми, що пов'язані із недосконалістю законодавства зі страхування, низькою інституційною спроможністю і статусом регулятора, відсутністю у нього дієвого механізму щодо недопущення демпінгової політики, виявів шахрайства та тінізації ринку страхових послуг та ринку перестраховування. Під впливом кризи відбулося різке скорочення розмірів ак-

тивів страховиків, зниження показників ліквідності та платоспроможності нижче рівня регуляторних вимог. Криза виявила, що рівень фінансової стійкості вітчизняних страховиків недостатній, щоб протистояти її негативному впливу та загострила потребу у розв'язанні застарілих та низки нових, невирішених проблем ринку страхових послуг. Суттєві зміни, що відбулися на ринку страхових послуг показали необхідність подальшого комплексного обґрунтування його теоретико-методичних засад та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо розв'язання нагальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідентифікація економічної сутності страхової послуги виявила необхідність удосконалити визначення цього поняття. Так, С. Єфімов [1, с. 273] визначає страхову послугу як перелік видів договорів страхування, за якими працює певний страховик. Б. Грищенко [2] вважає, що прелімінарною є страхова послуга, похідною від неї – страховий продукт, хоча, на нашу думку, з цим не можна погодитись. Т. Яворська [3, с. 37] пропонує визначити страхову послугу як «кінцевий результат діяльності страхової компанії щодо задоволення потреб клієнтів, пов'язаних із захистом їх майнових та особистих інтересів». О. Гаманкова [4, с. 11] страхову послугу визначає як фінансову послугу та розкриває її функціональне призначення. Водночас у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» подано визначення фінансової послуги та зазначено, що «фінансові послуги надаються фінансовими установами» [5]. На думку О. Охріменко, щодо класифікації страхової послуги необхідно керуватися підходом, запропонованим у Єдиному класифікаторі ООН, який використовується у системі міжнародної торгівлі. Сьомий розділ цього класифікатора об'єднує банківські, страхові та інші фінансові послуги, тобто трактує страхову послугу як фінансову. Отже, унормування у вітчизняній практиці страхової послуги як фінансової відповідає світовим стандартам. На підставі аналізу наукового доробку вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі методологічного підходу до визначення поняття «страхова послуга» пропонуємо його авторське визначення: страхова послуга – це специфічна фінансова послуга, яка пропонується на страховому ринку страховиком з метою

страхового захисту майнових та особистих прав споживачів цих послуг.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Залишаються не до кінця вивченими питання державного регулювання ринку страхових послуг та підвищення ролі держави в умовах кризи. Циклічний характер кризових явищ в економіці виявив потребу у подальшому обґрунтуванні витоків, специфічних особливостей перебігу, наслідків впливу та передбачення кризи на ринку страхових послуг. Потребують розроблення науково-методичні підходи до ідентифікації кризи на ринку страхових послуг, розроблення заходів щодо попередження кризи та мінімізації її негативних наслідків і обґрунтування шляхів виходу ринку з кризи. Недостатньо уваги приділено проблемам ринку перестраховування та визначенню його ролі у забезпеченні фінансової стійкості та платоспроможності вітчизняних страховиків. Особливого значення набуло обґрунтування шляхів і напрямів підвищення ефективності функціонування вітчизняного ринку страхових послуг. Актуальність зазначених проблем зумовила вибір предмету дослідження, викладеного у статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ця стаття спрямована на розроблення науково-методичних підходів до ідентифікації кризи на ринку страхових послуг, розроблення заходів щодо попередження кризи і мінімізації її негативних наслідків та обґрунтування шляхів виходу ринку з кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз основних показників, що характеризують ефективність діяльності ринку страхових послуг, дозволив виокремити систему основних індикаторів кризи ринку, яка, на нашу думку, складається із таких показників: темпу приросту валових страхових премій ($T_{в.стр.пр.}$), темпу приросту кількості укладених договорів ($T_{укл.д.}$), рівнів валових виплат ($P_{в.стр.в.}$), темпів приросту сплачених статутних фондів ($T_{ст.кап.}$) і сформованих страхових резервів ($T_{ст.рез.}$), частки перестраховування у структурі валових страхових премій ($Ч_{п.стр.пр.}$), частки валових страхових премій у структурі ВВП ($Ч_{пр.ввп.}$).

Важливим етапом дослідження згідно із запропонованою методикою є розрахунок порівняльних коефіцієнтів функціонування ринку страхових послуг, що характеризують ефективність його функціонування. Аналіз залежності між ефективністю діяльності ринку страхових послуг і визначеними індикаторами дозволив дійти до таких висновків. Чим вищий темп зростання валових страхових премій ($T_{в.стр.пр.}$), тим вища платоспроможність страховика та ефективніше працює ринок – прямо пропорційна залежність. Чим вищий темп зростання кількості укладених договорів ($T_{укл.д.}$), тим більше страхових премій надходить до страховика, тим більший обсяг його сформованих страхових резервів та більш збалансований страховий портфель – між даними величинами існує прямо пропорційна залежність. Чим ви-

щий темп зростання сплачених статутних фондів ($T_{ст.кап.}$), тим вища фінансова стійкість та конкурентоспроможність страхової компанії, а, отже, і всього страхового ринку – між цими величинами також існує прямо пропорційна залежність. Чим вищий темп зростання сформованих страхових резервів ($T_{ст.рез.}$), тим вищий інвестиційний потенціал має страховик, тим більший додатковий дохід він може отримати від розміщення страхових резервів у інвестиційні проекти, тим вища фінансова стійкість і платоспроможність страховика та ринку страхових послуг – залежність є прямо пропорційною. Чим більша частка валових страхових премій у структурі ВВП ($Ч_{пр.ввп.}$), тим ефективніше працює страховий ринок – тобто залежність також є прямо пропорційною. Чим вищий рівень валових виплат страховика ($P_{в.стр.в.}$), тим менше грошових засобів залишається у його розпорядженні, тим нижче його можливість виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками та здійснювати інвестиційну діяльність – ця залежність є зворотно пропорційною. Чим вища частка перестраховування у структурі валових страхових премій ($Ч_{п.стр.пр.}$), тим менше премій залишається у розпорядженні прямого страховика, тим менший його інвестиційний потенціал – ця залежність також є зворотно пропорційною.

У чисельнику формули розрахунку коефіцієнта ефективності функціонування ринку страхових послуг поставимо показники індикаторів із знаком (+), тобто ті, підвищення яких має прямо пропорційну залежність і характеризує позитивну динаміку функціонування ринку страхових послуг. У знаменнику цієї формули розташовані показники із знаком (-), збільшення яких має зворотно пропорційну залежність та негативний характер. Цей коефіцієнт пропонуємо розраховувати за формулою (1):

$$K_{\text{ефект.р}} = \frac{T_{в.стр.п.} \times T_{укл.д.} \times T_{стр.р.} \times T_{ст.кап.} \times \exp\{Ч_{пр.ВВП}\}}{\exp\{P_{в.стр.в.}\} \times \exp\{Ч_{п.стр.пр.}\}} \quad (1)$$

де, $\exp\{a\} = e^a$.

Розраховані нами на основі вихідних даних джерела [6] показники порівняльних коефіцієнтів ефективності функціонування ринку страхових послуг (K) мають такі значення:

$K_{1999} = 1,922$; $K_{2000} = 3,42$; $K_{2001} = 1,0275$;
 $K_{2002} = 4,0290$; $K_{2003} = 5,0380$;

$K_{2004} = 4,1489$; $K_{2005} = 0,27770$; $K_{2006} = 0,45839$;
 $K_{2007} = 1,564$;

$K_{2008} = 1,26964$; $K_{2009} = 0,415$; $K_{2010} = 0,7125$.

Аналіз отриманого ряду порівняльних коефіцієнтів підтверджує наявність періодів ефективного розвитку ринку страхових послуг (2003 рік – $K_{2003} = 5,0380$ та 2004 рік – $K_{2004} = 4,1489$) і кризових періодів (2005 рік – $K_{2005} = 0,27770$ та 2009 рік – $K_{2009} = 0,415$). Тобто, що вище значення порівняльного коефіцієнта, то більше фінансово стабільний ринок.

Зробимо припущення, що значення індикаторів, які відповідають стабільному функціонуванню ринку страхових послуг, набувають такі цифрові значення (враховуючи вітчизняні реалії

розвитку вітчизняного страхового ринку, беремо середнє геометричне (для темпів приросту) та середнє значення за період, що досліджується):

$$T_{\text{в.стр.пр.}} = 1,344; T_{\text{укл.д.}} = 0,997; P_{\text{в.стр.в.}} = 29,7\%; T_{\text{ст.кап.}} = 1,477;$$

$$T_{\text{ст.рез.}} = 1,359; \text{Ч}_{\text{п.стр.пр.}} = 35\%; \text{Ч}_{\text{пр.ввп.}} = 3\%.$$

Тоді коефіцієнт, що характеризує стабільний розвиток вітчизняного ринку страхових послуг ($K_{\text{стаб.}}$) розраховується за формулою (2):

$$K_{\text{стаб.р}} = \frac{1,25 \cdot 1,2 \cdot 1,3 \cdot 1,25 \cdot \exp\{0,03\}}{\exp\{0,3\} \cdot \exp\{0,35\}} = 1,359 \quad (2)$$

Тобто, значення показника коефіцієнта стабільності ринку страхових послуг $K_{\text{стаб.}} = 1,359$ є пороговим, зниження цього коефіцієнта сигналізує про погіршення фінансової стабільності ринку, виникнення високої ймовірності настання фінансової кризи. З метою визначення показника критичного значення цього коефіцієнта ($K_{\text{крит.}}$), тобто такого, який характеризує настання кризи на ринку страхових послуг, зробимо певні припущення. Допустимо, що такі показники, як $T_{\text{в.стр.пр.}}$, $T_{\text{укл.д.}}$, $T_{\text{ст.кап.}}$, $T_{\text{ст.рез.}}$ не набули суттєвого збільшення і можуть бути прирівняні до одиниці, значення частки валових страхових премій у структурі ВВП $\text{Ч}_{\text{пр.ввп.}}$ визначимо як середнє значення за весь період дослідження – 2,5%, значення показника частки перестраховування у структурі валових страхових премій $\text{Ч}_{\text{п.стр.пр.}}$ дорівнює максимальному нормативному значенню – 50%, тоді формула розрахунку цього коефіцієнта має такий вигляд (3):

$$K_{\text{крит}} = \frac{1 \times 1 \times 1 \times 1 \times \exp\{0,025\}}{\exp\{0,2\} \times \exp\{0,5\}} = 0,5 \quad (3)$$

Розрахунок показав, що значення критичного коефіцієнта $K_{\text{крит.}}$, що показує наявність кризи на вітчизняному ринку страхових послуг, дорівнює 0,5. Значення порівняльних коефіцієнтів $K_{2005} = 0,27770$ та 2009 рік – $K_{2009} = 0,415$ нижчі за критичне, що доводить наявність кризи на ринку. Отже, запропонована нами методика ідентифікації кризи на ринку страхових послуг дозволяє передбачити, контролювати та регулювати проходження кризи на ринку страхових послуг.

Порівняльний аналіз розвитку вітчизняного ринку страхових послуг і застосування розробленої методики щодо ідентифікації кризи на ринку дозволили зробити низку висновків теоретичного та практичного характеру. Проаналізувавши систему показників, що характеризують ефективність розвитку ринку страхових послуг, виокремлено дві фази його розвитку – фазу інтенсивного підйому та фазу інтенсивного спаду. Із зазначеного видно, що сучасна фінансово-економічна криза загострили старі проблеми, що існували на страховому ринку та виявила низку завдань, які необхідно вирішувати для того, щоб вивести ринок із кризи.

Аналіз індикативних показників, що характеризують ефективність розвитку ринку страхових послуг, дозволив визначити систему індикаторів кризи ринку та порогове значення

коефіцієнта стабільності, зниження якого сигналізує про високу ймовірність настання кризи на ринку. При розрахунку показника критичного коефіцієнта, який характеризує настання кризи на ринку страхових послуг, визначено його абсолютне значення (0,5) з урахуванням реалій вітчизняного ринку. Отже, за допомогою розробленої методики ідентифікації кризи на ринку страхових послуг було визначено індикатори кризи, коефіцієнт стабільного розвитку та його порогове значення, критичний коефіцієнт, його абсолютне значення, що дозволяє передбачити кризу та вчасно розробити антикризові заходи.

Аналітичний аналіз ринку страхових послуг України виявив його суттєву структурно-функціональну деформованість. Тому більш детальний аналіз потребують ринок страхових послуг з майнового та особового страхування.

Висновки. Порівняльний аналіз динаміки основних показників діяльності вітчизняного ринку страхових послуг сприяв виокремленню системи показників, що характеризують ефективність функціонування ринку та визначенню індикаторів кризи, на основі яких за допомогою розробленого математичного апарату розраховані коефіцієнти стабільного розвитку ринку, його порогове значення (1,395) та значення критичного коефіцієнта (0,5), який характеризує можливість настання кризи на ринку. Доведено, що теперішня криза вітчизняного ринку страхових послуг пов'язана не тільки із впливом сучасної світової фінансово-економічної кризи, але й суттєвими проблемами внутрішнього характеру. Структурний аналіз вітчизняного ринку страхових послуг довів його деформованість і диспропорцію, що значно вплинуло на платоспроможність, фінансову стійкість і конкурентоспроможність страхового сектору в умовах фінансово-економічної кризи. Застосування запропонованої методики ідентифікації кризи на ринку страхових послуг дозволяє шляхом розробки антикризових заходів мінімізувати негативні прояви кризи.

На нашу думку, перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування витоків та характеру перебігу кризи на вітчизняному ринку страхових послуг за допомогою виокремлення ендогенних та екзогенних факторів, що спричинили кризу. Це дасть змогу запропонувати комплексний підхід до формування стратегії розвитку ринку, який має базуватися на відновленні довіри та захисті прав споживачів страхових послуг, підвищенні статусу та повноважень регулятора ринку та вимог до капіталізації страховиків, розвитку ринку особового страхування і страхування життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ефимов С.Л. Деловая практика страхового агента и брокера / С.Л. Ефимов. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 1996. – 273 с.

2. Грищенко Б.В. К вопросу формирования страхового продукта. / Б. Грищенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.asu.ru/lib/formю.strakh.pdf>.
3. Яворська Т.В. Страхові послуги: навч. посіб./ Т.В. Яворська. – К.: Знання, 2008. – 350 с.
4. Гаманкова О.О. Фінанси страхових організацій: навч. посіб. / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2007. – 328 с.
5. Позднякова Л.О. Теоретичні засади перестраховання / Л. Позднякова, Л. Довгань // Анализ, моделирование, управление, развитие экономических систем (АМУР – 2008): II Международная школа-симпозиум. – Севастополь.: Таврический Нац. универ. им. В.И. Вернадского, 2008. – 401 с.
6. Суслов В. Підсумки діяльності страхового ринку за 2008 рік. Проблеми, перспективи та нові напрямки державного регулювання страхової діяльності на 2009 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.